

LÄRORIK

#3 OKTOBER 2020

FÖR DIG
SOM JOBBAR
MED BARN OCH
UNGDOMAR
0-16 ÅR

Tema – Fritidshem

Lära på fritidsvis

VI KAN SNAPPA UPP VAD
SKOLAN JOBBAR MED JUST
NU OCH GE ELEVERNA
MERKUNSKAP I DET.

SIDA 6

Undervisning är en självklarhet, men den måste ske på ett fritidspedagogiskt sätt.

Möt Kristine Hjort, fritidspedagog
Vreta Klosters skola SIDA 12

Linköping
Där idéer blir verklighet

#förvarjebarn #förvarjeelev

Fritidshem – en stor del av elevernas dag

Fritidshemmen har tagit stora kliv vad gäller utveckling och fritidshemmens pedagogiska uppdrag. Från att ha gått från att vara ett komplement till hemmet och att samverkan var inriktad mot föräldrarna så är det nu ett tydligare uppdrag för fritidshemmen med tydliga styrdokument som beskriver fritidshemmens uppdrag avseende undervisning där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet.

Undervisningen i fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda eleverna en meningsfull fritid står det i läroplanen. Bara att det finns en gemensam läroplan för grundskola, förskoleklass och fritidshem är en tydlig markering att fritidshemmens uppdrag förstärkts.

Ni kan läsa om pågående utvecklingsarbete, exempel på fritidshemmens arbete i vardagen och vikten av rektors delaktighet och ledning för att utveckla verksamheten. Barn i förskoleklass upp till årskurs 6 har möjlighet att vara på fritidshem när vårdnadshavare arbetar och studerar. Det innebär att många av eleverna tillbringar mycket tid på fritidshemmen. Den delen av dagen behöver upplevas viktig av vårdnadshavare och övrig skolpersonal där det blir synligt vilka möjligheter till lärande det innebär. Ta del av vårt spännande nummer av Lärarik!

#förvarjebarn #förvarjeelev
#förvarjemedarbetare

Christel Horsak
Skolchef, Linköpings kommun

INNEHÅLL

6
Vi behöver inte
uppfinna hjulet igen
Oliver Bergman, fritidspedagog
på Vidingsjöskolans fritidshem

16 Trygghet är grunden för allt lärande

Här blir eleverna trygga och det blir en känsla som sprider sig till övrig skolverksamhet.

Ny forskning om undervisning på fritids	4
Vi behöver inte uppfinna hjulet igen	6
Hur kan vi stärka matematiken från fritidshem?	9
Pedagog i fokus – Lära på fritidsvis	12
Insikten – Fritidshemmets pedagogiska uppdrag	13
Vi måste kunna mäta fritidshemmets utveckling	14
Fritids är skolans hjärta	16
FoU-program	18
Så bidrar skolbiblioteken till elevers lärande	19
En tydligare och mer uttalad förväntan kommer att höja elevers resultat	20

LÄRORIK

LÄS LÄRORIK DIGITALT

UTGIVARE	Utbildnings- och arbetsmarknadsförvaltningen, Linköpings kommun	SKRIBENTER	Anika Agebjörn, Bulle Davids-son, Zandra Erikshed, Johan Sievers, Christel Valsinger och Ivana Vukadinovic
ANSVARIG UTGIVARE	Christel Horsak christel.horsak@linkoping.se	KONTAKT	larorik@linkoping.se
REDAKTÖR	Lennart Lundwall lennart.lundwall@linkoping.se	FORM	Linkin AB
REDAKTION	Ylva Elofsson, Kathrin Hansson, Christel Horsak, Ingela Hultin Sabel, Klas Lind, Lennart Lundwall, Axel Svartling, Madeleine Zerne	OMSLAG	Vidingsjöskolans fritidshem Foto: Zandra Erikshed
		TRYCK	Ringqvist Tryckeri AB
		ISSN	2001-1253

Ny forskning

om undervisning på fritids

Att fritidshem har ett lärandeuppdrag skrevs in i skollagen 2010. Begreppet undervisning kom in på allvar 2016 genom ett förtydligande i läroplanen Lgr11. Då hade fritidspedagoger utbildats ända sedan 1960-talet, då skola och fritidshem var separerade verksamheter. Under 1990-talet flyttade fritidshemmets verksamhet närmare skolans, men inte heller då talade man om undervisning utan om en meningsfull fritid. I Lgr 11 infogades ett särskilt kapitel för fritidshem och barnen omnämns där för första gången som elever.

TEXT BULLE DAVIDSSON FOTO ALEXANDER LINDSTRÖM

Så beskriver Björn Haglund mycket kort hur synen på fritidshem utvecklats över tid. Han är lektor i didaktik vid högskolan i Gävle och intresserar sig särskilt för fritidshem. Han är en av två forskningsledare för Ifous forsknings- och utvecklingsprojekt som syftar till att med stöd av forskning utveckla kvalitet och likvärdighet i fritidshemmets verksamhet.

Medan många forskare ägnat sig åt skolan ur olika synvinklar är det tunnslätt med forskning om fritidshem över huvud taget, än mindre om hur undervisningen där går till. I det aktuella projektet om fritidshemmets pedagogiska uppdrag tar man reda på hur personal på fritidshem resonerar om undervisning och praktiskt går till väga.

– Här finns det många olika tankar, dels om verksamheten i stort, dels om begreppet undervisning,

säger Björn Haglund. Det kan delvis bero på att de som arbetar där har så olika bakgrund. När fritidshemmen blev allt fler under 1960-talet kom den första utbildningen till fritidspedagog. Sedan dröjde det drygt 10 år innan det blev en högskoleutbildning. Numera heter det grundlärautbildning med inriktning mot fritidshem.

Björn Haglund beskriver också andra faktorer som kan påverka verksamheten, som till exempel personaltäthet, gruppstorlek, lokaler, hur fritidspersonalen används i skolan, om de får tid att planera sin verksamhet eller inte.

Hur har då begreppet undervisning slagit igenom i fritidshemmets värld? – Förändringar tar tid, och fritidshemmen har gått igenom flera. Under en period skulle fritidshemmen i första hand samverka med föräldrarna, sedan kom en tid när fritids skulle knytas närmare förskola och skola. Nu är vi återigen inne i en övergång mellan gammalt och nytt, men allt det gamla ska inte bort utan vara kvar och berika det nya. Sanningen är att vi inte vet så mycket om läget just nu. Det är det vårt forskningsprojekt ska ta reda på.

Björn Haglund säger att vissa fritidshem kan ha bedrivit undervisning i många år utan att ha använt begreppet. De har utformat verksamheten så att eleverna har lärt sig saker. På andra håll kanske man inte funderat över vad poängen med fritidshem är, vad det ska leda till. Här visar Skolinspektionens rapporter att det ser väldigt olika ut.

Ett dilemma som Björn Haglund pekar på är elevinflytandet. Fritidshemmen ska ha en berikande verksamhet där

elevernas intresse får vara med och styra. Om man inte får tillräckligt med planeringstid kan det vara lättast att genomföra det eleverna vill. När det fungerar bra kan personalen i stället diskutera så här:

”Vad är eleverna intresserade av? Hur ska vi utifrån det kunna skapa undervisning? Hur kan vi stödja dem i att utveckla nya intressen, utmana dem att gå vidare?”

I det aktuella forskningsprojektet beskriver arbetslag på fritids hur de jobbar med undervisning. Här finns bland annat högläsning som genererar samtal, möten som ger aspekter på demokrati och sysslor som ger praktisk anknytning till klassrummets teoretiska undervisning.

När lärarna på fritids sätter ord på detta ökar medvetenheten om vad det egentligen är man gör. Här kommer också dokumentation och utvärdering in, något som också är ganska nytt för fritids. Man får hjälp att få syn på vad som är bra och mindre bra i verksamheten och impulser till förbättringar och nya angreppssätt.

– Det tror jag stärker professionen, säger Björn Haglund.

Samtidigt som han ser många bra exempel på hur undervisningen tar plats på fritidshemmen vill han flagga för en risk:

– Jag hoppas att strävan efter ”undervisning” inte överskuggar allt annat på fritidshemmen. Barns intresse kan ibland vara att bara få hänga med sina kompisar. Å andra sidan går lek och undervisning ofta i varandra. Att spela spel, till exempel. Samtidigt som man har kul kanske man lär sig något faktamässigt och tränar socialt samspel,

”*Strävan efter undervisning får inte överskugga allt annat på fritidshemmen. Å andra sidan går lek och undervisning ofta i varandra.*”

Mersmak

Forsknings- och utvecklingsprojektet Fritidshemmets pedagogiska uppdrag sätter fokus på undervisning i fritidshem, samarbete mellan fritidshem och skola samt rektors ledning av fritidshemmets verksamhet. Utvecklingsdelen sker i samverkan med skolhuvudmän, rektorer och fritidshemslärarna. Linköpings kommun medverkar i projektet, som pågår till 30 juni 2022.

Läs mer: www.ifous.se/fritidshemmets-pedagogiska-uppdrag

Mersmak

Forskarna Björn Haglund från Högskolan i Gävle samt Helena Ackesjö från Linnéuniversitetet leder forskningen i FoU-projektet.

Hör dem berätta om sina mål kring forskningen:

Full koll

Projektet är ett forsknings- och utvecklingsprojekt och drivs i samarbete med Gävle Högskola och Linnéuniversitetet. Förutom Linköpings kommun är också Stockholms stad med, liksom Österåkers kommun och friskolekoncernen Bladin.

utan att personalen tänker ”Nu har vi undervisning!”.

– Detta är en del av det vi tittar på i forskningen och det är jättespännande! Det är det första större projekt som riktar sig till fritidshem och vi ser ett gryende intresse både hos forskare och ute i skolvärlden. Eleverna på fritids är lika många som landets alla gymnasister! ●

Björn Haglund

Lektor i didaktik vid högskolan i Gävle

Vi behöver inte uppfinna hjulet igen

Oliver Bergman

Fritidspedagog på Vidingsjöskolans fritidshem

– Jag tror att många barn uppskattar fritids. De får öva sig i skapande, rörelse, att cykla och att klara skolan och samhället på ett bättre sätt, säger Oliver Bergman.

Genom att leka Twister utvecklas barnens förmåga att "röra sig allsidigt", som är ett av målen i läroplanen.

Andreas Karlsson

Fritidspedagog och förstelärare på Vidingsjöskolans fritidshem

På fritids i Vidingsjö har man tagit fram en elevmatis som tillsammans med ett årshjul tydliggör vad barnen behöver öva på utifrån läroplanen.

– På så vis behöver vi inte uppfinna hjulet gång på gång och undra "vad ska jag göra nu av alla miljoner aktiviteter?", säger fritidspedagog Oliver Bergman.

TEXT & FOTO ZANDRA ERIKSHED

Ett uppspaltat A3-ark med elevernas initialer till vänster, följt av spalter där antingen grön, gul eller röd är ifyllt. Och i topp, en av de sju förmågor från läroplanen som fritids fokuserar på just denna månad. Så ser den elevmatis ut som pedagogerna på fritids i Vidingsjö har tagit fram och visat sig ha stor nytta av.

– Om eleven har visat att hen på egen hand kan lyssna, diskutera och förstå andra åsikter, markeras det med grönt. Gul signalerar att eleven klarar det med stöd från en pedagog, medan röd betyder att eleven behöver extra övning inom området, förklarar Andreas Karlsson som exempel utifrån läroplanens mål kring kommunikation.

Med sina fem år inom fritidsverksamhet har han erfarenhet av att jobba både med och utan läroplan.

– När jag började rullade mycket på i gamla hjulspår. Vi har lagt mycket tid på att hitta vägar för att implementera den, skapa system som funkar och få med personalen.

Läroplanen är samma för alla, men varje skola får tolka den på sitt sätt.

Andreas menar att elevmatisen är en av de mest effektiva lösningar som Vidingsjö har tagit fram, för att tydliggöra hur varje elev ligger till inom de olika förmågorna som läroplanen syftar till att utveckla.

– Det kan vara tabu på fritids med något som efterliknar bedömning eller krav, men jag tror att det är viktigt att våga släppa den rädslan och se de positiva effekterna istället.

Han menar att han har svårt att se varför det skulle vara negativt att få en tydligare bild av vad en elevgrupp kan och behöver. Elevmatisen hjälper även pedagogerna att göra medvetna val när de parar ihop grupper.

– På så vis kan vi lägga allt extrafokus på de som är svaga inom ett område. Eller att para ihop olika starka elever, så att de får träna.

Då många elever går fyra år på fritids och får öva på de olika förmågorna flera gånger under ett år, hoppas de se resultat över tid och genom träning.

– Det blir spännande att se effekterna. Förhoppningen är att det vi gör på fritids ska ge effekt även på skolan. ▶

Denna vecka jobbar fritids med källkritik. En tipspromenad hänger upp för att väcka kritiskt tänkande. Finns det talande hundar? Kan man verkligen lita på det som står?

Där blir det lätt abstrakt och kravfyllt, medan vi på fritids kan stötta på ett annat sätt, säger Andreas.

I samverkan med elevmatriken använder de sig även av ett årshjul, för att portionera ut läroplanens sju förmågor och göra dem praktiskt tillämpbara. Efter sommaren är det till exempel ett stort fokus på att främja ett empatiskt förhållningssätt hos eleverna, då det är många nya grupper och relationer att få ihop.

– Nu jobbar vi särskilt med samarbete, att få dem att lösa konflikter på egen hand, att trösta och säga förlåt.

I januari, när det blir mycket stillasittande inomhus, övar de på förmågan att ”röra sig allsidigt i många miljöer” genom pulkaåkning och snölekar. I mars, när de äldre eleverna har nationella prov, är det viktigt att ta hänsyn till balans mellan aktiviteter och vila.

– Då försöker vi hitta sätt att komplettera skolan. ”Nu har ni suttit stilla hela dagen. Så det första ni ska göra är att springa ut och rensa huvudet”. Efteråt gör vi olika övningar för att träna dem i att släppa sina tankar och slappna av, säger Andreas.

Hans kollega Oliver Bergman menar att elevmatriken ihop med årshjulet är

ett unikt arbetssätt, utifrån de tre skolor han har jobbat på runtom i landet.

– Utmaningen kan vara att anpassa övningarna till rätt ålder och att få gruppdynamiken att fungera, när elever går hem vid olika tider. Hur ska man göra för att alla ska känna sig delaktiga?

På Vidingsjö finns det en utvecklingsgrupp för fritidspersonalen, där alla tillsammans pratar igenom målen och anpassar dem efter ålder.

– På så vis skapas en likvärdighet. Vårt system med årshjul och elevmatrik gör det även enkelt att få med ny personal på tåget. Det är lätt att bli en del av fritids, det är en styrka vi har.

Oliver tycker att det är jättebra att det finns en läroplan för fritids.

– På så vis har statusen höjts för fritids. Det krävs mer av oss och vi kan i vår tur kräva mer från våra chefer. Även lärarna behöver anpassa sig efter fritids.

Genom att en del barn är på fritids fram till klockan sex på kvällen och ska vara i skolan igen klockan åtta, är det viktigt att delarna samverkar med varandra.

– Skolan är en enhet, där alla delar behöver funka för barnens skull. ●

Under läsåret kommer det inte enbart att vara matematik i fokus på Atlasskolans fritidshem. Alla områden inom läroplanen för fritidshemmet kommer att inkluderas.

Atlasskolans fritidshem

Skolutveckling från mitten/ Hur kan vi stärka matematiken från fritidshem?

Matematik är ett fokusområde under hela läsåret på Atlasskolans fritidshem. Flera gånger i veckan synliggör både pedagoger och elever den matematik som eleverna möter i sin vardag. ►

TEXT IVANA VUKADINOVIC
FOTO LENNART LUNDWALL

”

Tanken är att fritidshemmets undervisning ska komplettera skolan för att på så sätt stärka barnens lärande.

Mersmak

Kolla in Läroriks instagramkonto och fem snabba om vad man kan lära sig på fritids.

Det är fredag och klockan är tio på förmiddagen. Fritidspedagogerna Emelie Karlsson och Pernilla Pellas ska idag hålla i matematiktillfället för elever i förskoleklass. Alla sitter i en ring på den runda mattan mitt i klassrummet. Utanför växlar årstiden mellan sensommar och höst, morgonens grå duggregnshimmel övergår till skarpt solsken. Emelie och Pernilla går igenom det förra lärtillfället. Barnen skulle då sortera pluppar i olika färger och mönster. Även dagens lektion ska handla om mönster och sortering. Det är nämligen vad matematiken i skolan handlar om just nu. Atlasskolans fritidshems tema är välplanerat och interagerar med skolans kunskapsinnehåll. Tanken är att fritidshemmets undervisning ska

komplettera skolan för att på så sätt stärka barnens lärande.

– Vad är ett mönster? Kommer ni ihåg att vi har pratat om det?

– Ja!

– Casper, kom du ihåg vad ett mönster var?

– Mm. Det är att man kan ha olika färger, olika former, olika saker.

– Precis. Och här har ni mönstren ni gjorde förra gången med plupparna. Ni fick själva bestämma hur ni ville göra och ni fick själva dela in er i två grupper. Sedan fick ni prata med varandra och samarbeta och ni var ju superduktiga.

Barnen delas in i två grupper och sätter sig vid två stora bord. Emelie och Pernilla går runt och delar ut plastburkar med pärlor i. Pärlorna knastrar när barnen plockar med dem.

– Ett förslag är att man kanske kan göra ett mönster med tre eller fyra färger. Det behöver inte vara samma form på pärlorna för att det ska bli ett mönster, det kan vara samma färg, säger Emelie.

Hon och Pernilla går runt och mäter barnens handleder. Hur många centimeter som krävs sägs högt av pedagogerna. Så klipps ett vitt gummi-band av och ges till var och ett av barnen. Pärlarbanden görs under koncentration medan Emelie och Pernilla går runt och hjälper till att knyta dubbelknutar.

– Ni får tänka själva på hur ni vill att mönstret på armbandets ska se ut. Sedan får ni berätta om hur ni har tänkt när ni har gjort mönstren. Okej?

– Jag gör som typ olika former. Det ska nog vara tre gula och den rosa ska vara

fyra pärlor, säger Meenakshi Sudhan Severinsson som fyller sex år idag.

– Du gör lite olika antal. Det är ju superbra, säger Emelie.

Emelie och Pernilla berättar att de arbetar efter läroplanen när de undervisar. Men tolkningen av läroplanen gällande matematik på fritidshem är relativt öppen. Båda pedagogerna är överens om att det viktigaste är att försöka få in matematiken i vardagen, att göra den lustfylld och att prata mycket om att matematik kan vara otroligt mycket mer än att räkna i en skolbok. På fritidshemmet synliggörs matematiken på ett lekfullt och praktiskt sätt bland annat genom att baka, göra trolldag, väga och mäta med sand i sandlådan, låta barnen färglägga mandalas samt spela spel som Yatzy. Varje

dag då barnen ska städa efter sig får de också lära sig att sortera.

– Just det här lekfulla lärandet tycker jag är viktigt, att få in matematiken på ett naturligt sätt. Jag tror att det tar bort pressen man kan känna. Det är lite som så att vi inte vill att barnen ska märka att det är matematik vi håller på med. De ska mest tycka att det är kul att lära sig, säger Emelie.

Pedagogerna har planeringstid i ungefär två timmar i veckan, men det händer att de planerar kommande lektionen medan dagens lektion pågår. Det är ett ständigt pusslande med planeringstid. Pedagogerna har utformat en mall där de utvärderar och reflekterar över aktiviteterna. Emelie berättar att matematikundervisningen, men även i de andra ämnena, på fritidshemmet är mer struk-

turerade och har gått något mer åt det formella lärandet under det här läsåret jämfört med i våras. Men pedagogernas arbete handlar fortfarande främst om informellt lärande genom att barnen får härma och observera. Många av barnens aktiviteter är spontana och ibland hakar pedagogerna på den leken och passar på att smyga in matematiken i dessa situationer. Pedagogerna växlar alltså hela tiden mellan att vara aktiva och passiva.

Klockan har blivit elva och det är dags för lunch, pannbiff och potatis. Men först ska alla sjunga en födelsedagssång för Meenakshi. Innan barnen går på lunch frågar Emelie och Pernilla barnen vilken månad och datum de fyller år. De som är födda i januari får först gå och tvätta händerna innan de ställer sig på ett led utanför klassrummet. ●

Lära på fritidssvis

Kristine Hjort

Fritidspedagog
och förstelärare på
Vreta Klosters skola

– Undervisning är en självklarhet, men den måste ske på ett fritidspedagogiskt sätt. Det får inte bli skolifierat.

Kristine Hjort är förste fritidspedagog på Vreta Klosters skola. Skolan har fyra fritidshemsavdelningar plus avdelningen Slussen för elever från fyran till sexan.

TEXT BULLE DAVIDSSON
FOTO LENNART LUNDWALL

Kristine beskriver det arbetssätt som hon och övrig fritidshemspersonal har valt med utgångspunkt från läroplanen. Det är upplevelsebaserat och utgår från eleverna själva.

Kristine har lång erfarenhet. När hon ser tillbaka tycker hon att arbetet alltid har utgått från eleverna, men att det ändå förändrades en hel del när fritidshemmen fick en egen läroplan.

– Vi har styrdokument och kan mäta att en utveckling sker. Undervisningen har fått ett större djup. Vi har konkreta mål och det är mer uttalat hur vi utgår från eleverna kopplat till läroplanen.

Fritidshemspersonalen har gått Skolverkets webbkurs om undervisning på fritidshem. Det har gett en större medvetenhet, oavsett utbildning, menar Kristine Hjort. Nu går alla i samma riktning och har ett gemensamt språk som understryker vikten av lärande.

På senare tid har Kristine och hennes kollegor börjat titta på elevernas resultat i förskoleklass och skola och se vilka barn som behöver mer utmaningar. Då kan de ta in det i verksamheten på fritids på ett sätt som inte är skola.

– Vi tar in alla skolämnen till oss och tar upp dem till exempel i leken. En utmaning som jag ser det är att våga gå in i elevernas fria lek och vara nyfiken på vad de gör och då få input på aktiviteter som skulle vara av intresse för eleverna.

En viktig del på fritidshemsavdelningarna i Vreta kloster är utomhuspedagogiken. Alla fritidsgrupper går på utflykt en gång i veckan. Här finns rika möjligheter till undervisning, berättar Kristine och ger ett exempel:

– Vi går till Drabbisdal, det är en lummig hembygdspark i andra änden av samhället. Då kan vi ge barnen en utmaning på vägen dit, som att räkna något. Blåa bilar eller lyktstolpar till exempel. När vi kommer fram kan uppgiften vara att sitta i grupper och

lägga ihop sina tal. Sedan kan vi göra upp eld och fixa mellanmål, ta fram lappar och böcker och undersöka träd, insekter eller blommor. Barnen läser högt för varandra i faktaböckerna och så dokumenterar vi vad vi sett och gjort med text och bild på Instagram.

– Vi kopplar förmågor i läroplanen med olika hashtags, så att vårdnadshavarna kan se vad vi håller på med.

Elevenflytandet är viktigt på fritidshemmet. När eleverna kommer med förslag och det ska förverkligas, är de med och planerar tillsammans med personalen under arbetets gång. Kristine Hjort berättar om när några elever föreslog godis som tema. Det visade sig rymma många aspekter. Bara ordet socker väckte många frågor.

– Det blev helt underbara diskussioner!

Vilka teman gruppen ska jobba med bestäms vid ett stormöte. Då får eleverna bakom förslagen förklara hur de har tänkt, och sen röstar man om vilket tema man ska välja. Under arbetet kommer det upp idéer från barnen, som de får utveckla vidare. När det uppstår problem kanske någon har ett förslag till lösning, och då kan de beskriva det för gruppen. Det blir naturligt för dem att förklara för

andra, i både tal och skrift, hur teman/aktiviteter beslutas kan skilja sig mellan avdelningarna.

En annan viktig del i pedagogiken är att samtala med barnen om vad de har lärt sig, så att de blir medvetna om sitt eget lärande. Det kan vara allt möjligt. ”Jag fick lära mig hur jag ska packa sanden i hinken så att sandkakan inte går sönder.”

Lärorik träffar Kristine Hjort en vanlig förmiddag i skolan. Vad skulle hon annars ha gjort just då?

– Vi skulle ha planerat en kurs i utomhuspedagogik, som vi ska ha här för hela fritidsarbetslaget. Den ger både en vetenskaplig bakgrund och didaktiska tips. Nästan alla har önskat just denna kurs, så det ska bli väldigt roligt.

Innan vi avslutar vårt samtal säger Kristine att hon känner ett starkt stöd från skolledningen:

– I min roll som förste fritidspedagog känner jag att jag kan vända mig till rektor och biträdande rektor och diskutera olika frågor. ●

Vi låter någon expert som är verksam inom vår organisation förklara temat.

Intervju Lina Rahm & Jens Rosenqvist

Skolområdeschefer

Fritidshemmets pedagogiska uppdrag

Fritidshemmen står på två ben: Undervisning och meningsfull fritid. I fous-programmet ”Fritidshemmets pedagogiska uppdrag” är syftet att utveckla det ena, det som handlar om undervisning och lärande.

TEXT ANIKA AGEBJÖRN
FOTO LENNART LUNDWALL

– Fritidshemmen har en kompletterande, eller kompensatorisk, roll gentemot skolan, säger Jens Rosenqvist, områdeschef som tillsammans med kollegan Lina Rahm leder programmet för Linköpings räkningsprogram. Det slogs fast i läroplanen 2016, och förtydligades när den reviderades 2019.

– Vi ska fungera som ett stöd i lärande och bildning.

Vad menas då med undervisning? Jens Rosenqvist ger en enkel och tydlig definition: ”Undervisning är en planerad aktivitet med ett planerat mål som syftar till ett ökat lärande”. Och han exemplifierar:

– Undervisning kan till exempel vara att spela fotboll med syftet att öka elevernas förmåga till samarbete.

Programmet handlar dock inte om att utveckla enskilda pedagogiska aktiviteter, understryker Lina Rahm. Den kunskapen finns redan ute på fritidshemmen. Det handlar snarare om att bygga en organisation med stöttande strukturer och arenor där man kan mötas och analysera sitt arbete i verksamheterna.

Med den ambitionen blir även rektorerna viktiga i att leda fritidshemmets utveckling av undervisningen. En viktig del i projektet går också ut på att stötta dem och

stimulera samarbetet mellan dem. Lina Rahm berättar om de utvecklings- och ledarseminarier som de organiserar. Behoven kan se väldigt olika ut i olika fritidshem konstaterar hon. Ska man satsa på undervisning i matte i första hand? Eller språk? Eller är det samspel som eleverna framför allt behöver lära sig?

– Här är utmaningen att utifrån elevernas behov bedöma vilken sorts undervisning som behövs, och att också följa upp de aktiviteter som görs. Ger de önskat resultat och effekt på elevernas lärande? säger Lina Rahm. I grunden handlar det om att utveckla rollen som lärare i fritidshem.

Programmet är ett forsknings- och utvecklingsprojekt och drivs i samarbete med Gävle Högskola och Linnéuniversitetet. Förutom Linköpings kommun är också Stockholms stad med, liksom Österåkers kommun och friskolekoncernen Bladin. I Linköping deltar totalt åtta skolor. På var och en av dem har ett utvecklingssteam bildats bestående av rektor, biträdande rektor och lärarna i fritidshemmen.

Samarbetet med forskarna betyder mycket, konstaterar Jens och Lina. Att kunna granska egna praktik och se vad som behövs, att hämta hem den kunskap som saknas och bygga en stöttande struktur, här finns mycket att hämta i forskarvärlden – som å sin sida får tillgång till spännande empiri att beforska.

– Det vi vill uppnå är ökat lärande för eleverna, inom kunskapsområdena, men också en nyfikenhet, lust och engagemang för lärande. ●

”Vi måste kunna mäta fritidshemmets utveckling”

Karin Ström och Sabina Colic är rektorer med stort engagemang för att utveckla fritidshemmen.

Om fritidshemmen ska fortsätta utvecklas så behöver samverkan mellan skola och fritids bli bättre. Man måste också hitta sätt att mäta den utveckling av verksamheten som sker.

TEXT JOHAN SIEVERS
FOTO LENNART LUNDWALL

Både Karin Ström, rektor på Vreta Kloster skola, och Sabina Colic, rektor på Vidingsjöskolan, är medvetna om att de har det väl förspant. På båda skolorna har man en hög andel utbildad personal och låg personalomsättning. Det har gjort det möjligt att driva på den pedagogiska utvecklingen av fritidshemmen i den riktning som läroplanen stakar ut.

– Vi har jobbat intensivt med fritidshemmen på vår skola och kommit en bra bit på vägen. Vi har olika yrkeskategorier, nyutexaminerade och medarbetare som har arbetat i många år, och det har varit en utmaning att mötas kring läroplanen och jobba vidare tillsammans, berättar Sabina Colic.

De har arbetat mycket med de förmågor som man enligt fritidshemmets läroplan ska sträva mot, men inte uppnå som i skolan. De arbetar med en förmåga i taget, till exempel språk, under en månad. Först observerar de barnen och noterar var de befinner sig. Därefter planerar och genomför de aktiviteter som stärker förmågan. Vid månadens slut mäter de återigen barnens förmåga för att se om det skett någon utveckling.

– Vi har tagit över skolans färgmarkeringar för kunskapskrav och överfört det till fritidshemmets verksamhet. Det är inget vi visar upp för elever eller vårdnadshavare. Det är ett verktyg som vi använder för att lägga upp vår verksamhet, säger Sabina Colic.

Även på Vreta Kloster skola arbetar man mycket med förmågorna. Man använder pedagogiska planeringar och låter eleverna vara med och utvärdera.

– Det är viktigt att all personal vet vilka förmågor vi ska utveckla hos eleverna, säger Karin Ström.

Fritidspedagoger och lärare möts en gång i månaden för att diskutera skolans resultat. Tillsammans försöker de hitta vägar för att fritidshemmen ska kunna stötta eleverna på ett mer situationsstyrt och lustfyllt sätt, utifrån läroplanens intentioner.

– Jag tycker att vi har lyckats bra med det. När vi till exempel har utomhuspedagogik så kan vi träna matematik, no, so eller svenska på olika praktiska sätt.

Båda är stolta över den utveckling som sker på deras fritidshem. Men hur ser utvecklingen ut och hur stor är den egentligen?

– Nu är den stora utmaningen att hitta mätinstrument för att mäta fritidshemmets progression. Vi har varit duktiga på att utveckla verksamheten genom att observera varandra, göra enkäter och fokusintervjuer. Men det är ändå svårt att mäta i vilken utsträckning det sker en utveckling, vi har ju inte betyg och provresultat att gå på som i skolan. Vi ska inte ha prov på fritids men vi måste ändå kunna mäta om det har en skett en positiv utveckling av barnens förmågor, säger Karin Ström.

Sabina Colic håller med och betonar att det skulle ha stor betydelse även för eleverna.

– Eleverna måste bli medvetna om sitt eget lärande även på fritids. Om jag vet vad jag ska lära mig, och varför, så blir jag mer motiverad.

Sabina Colic lyfter fram det som hon ser som den stora utmaningen de närmaste åren.

– Skola och fritids behöver bli bättre på att samverka och få elevernas hela dag att fungera bättre än i dag. Om några elevers kunskap i

Full koll

Både Vreta Kloster skola och Vidingsjöskolan är med i Ifous, Fritidshemmets pedagogiska uppdrag.

Övriga skolor från Linköping är Nya Rydsskolan, Ekängens skolor, Atlasskolan, Ånestads-skolan, Ekkälleskolan och Brunnbyskolan.

Läs mer om Ifous och projektet på sidan 18.

skolan behöver förstärkas inom ett visst område så kan fritids gå in och stötta – men med sitt arbetssätt. Och tvärtom, om en grupp barn behöver stärka vissa förmågor på fritids så ska skolan kunna förstärka det arbetet, säger hon.

Fritidshemmen håller på att ta ett språng framåt och det gäller att få skolpersonal, vårdnadshavare och elever att förstå det.

– Idag har vårdnadshavare störst fokus på själva skolarbetet. Hur går det för mitt barn? I framtiden vill jag att de även ska fråga hur det går på fritids och vilka förmågor barnet behöver utveckla, säger Karin Ström.

– Det ska vara naturligt att tala om undervisning på fritids. Men det ska handla om barnens förmågor utifrån läroplanen, fortsätter hon.

På Vidingsjöskolan är fritidspersonalen med i nästan alla möten som rör övergångar.

– Vi strävar efter att de ska vara med även på utvecklingssamtalen, men där är vi inte riktigt än, säger Sabina Colic. ●

Fritids är skolans hjärta

TEXT & FOTO
ZANDRA ERIKSHED

På Nya Ryds fritidshem är "avsatt planeringstid" en av framgångsfaktorerna.

– Är vi i personalen trygga med varandra, blir även barnen det. Den tryggheten spiller över på hela skolan. Det är viktigt, eftersom trygghet är grunden för allt lärande, säger förstelärare Karin Strömberg.

Brak! Tornet av kaplastavar faller ihop till barnens högljudda besvikelse. Tiden tickar, barnen skyndar sig att samla ihop stavarna för att bygga upp tornet igen.

– Den här gången, bygg så snyggt ni kan – istället för på höjden, säger pedagogen Hannes Josefsson.

Det är en måndag eftermiddag i början av terminen. På fritids övas det på samarbete i olika former.

Barnen börjar prata och planera. Fem minuter senare är en ny värld

uppbyggd, komplett med en bro och ett staket som skyddar tornet.

– Se, så mycket bättre det blev när ni pratade med varandra, istället för att alla gjorde sin egen grej!

På golvet, intill ett annat stavbygge, sitter Karin Strömberg, förstelärare. Hon har jobbat på fritidshem under hela sitt yrkesliv och kom till Nya Ryd för tre år sen.

– Jag upplever att vi på fritids alltid har haft svårt att berätta för övrig

”

Vi samlar nästan alla världens folk under ett tak. Vår utmaning är att få vardagen att fungera tillsammans, med vetskapen om att barnen kanske tidigare bott på varsin sida om en landsgräns. Trots förutsättningarna finns det en stor värme och många ser varandra som syskon och kusiner.”

Karin Strömberg

Förstelärare på fritids i Nya Ryd

Full koll

På fritidshemmet är cirka **100 barn** inskrivna på fyra avdelningar. Det finns även ett öppet fritidshem.

97% av eleverna har andra modersmål än svenska.

Fritids på Nya Ryds skola är en del av det nationella utvecklingsprogrammet **lfous**, som jobbar med att utveckla fritidshemmets roll gentemot övriga skolan och att utveckla undervisningen.

Fritids verksamhet bygger trygghet, vilket är grunden för kunskapsinhämtande.

skolpersonal och föräldrar vad vi gör i vår verksamhet. Vi har inte velat prata om undervisning, då det för tankarna till ett klassrum med elever i raka rader vända mot läraren. Det är ju långt från vår verksamhet som handlar om gruppen, är situationsstyrd och upplevelsebaserad.

Men sedan kom kapitlet om fritidshem in i läroplanen, med en uppmuntran till en vid tolkning av begreppet undervisning. Och plötsligt kändes fritidsverksamheten både lättare att planera, tydligare att definiera och fick en högre status.

– Första gången jag läste läroplanen fick jag ingen "wow-känsla", det var väl inget nytt? Men språket har hjälpt oss att tänka till, säger Karin.

Det som utifrån kan se ut som om barnen "bara leker", kan vara lika mycket lärande som i skolbänken.

– Undervisning är inte bara vad en pedagog för vidare till barnen, utan även vad de för vidare till varandra. Det är i situationen, i leken det händer, säger Karin.

Hon beskriver fritids som skolans hjärta, där eleverna blir trygga med varandra, personalen och lokalerna. En känslan som sedan sprids från fritidshemmet till övrig skolverksamhet.

– Det kan vara orättvist för dem som inte går på fritids, då trygghet är en grundbult för lärande. Jag tror att många barn skulle må bra av att vara mer på fritids, speciellt i ett mångkulturellt område som Ryd, säger Karin.

Läroplanen beskriver sju förmågor som fritidsverksamheten ska hjälpa till att utveckla hos eleverna. På Nya Ryd har man delat upp förmågorna över läsåret och fokuserar aktivt på en i taget.

– Planeringen utgår ifrån gruppens nu-läge och behov. Upplever vi att en grupp är otrygg, fokuserar vi på trygghet, säger Karin Strömberg.

I arbetslaget jobbar 14 stycken, med olika kön, åldrar, utbildning och etnisk bakgrund. Varje torsdag förmiddag möts de för planering. Möjlighet ges då att översätta begreppen från läroplanen till verksamheten och diskutera frågor som; "Vad är rekreation för en sexåring? Hur ser demokrati ut när man är tio år?"

– Avsatt planeringstid fanns inte när jag började för tre år sedan, men det har visat sig vara en avgörande framgångsfaktor. Övrig skolpersonal vet att den tiden är helig, då kan fritidspersonalen inte agera resurs, säger rektor Caroline Andersson.

Genom att personalen får vara delaktig i den övergripande planeringen och ges möjlighet att uttrycka sina önskemål - istället för att bara placeras ut, har nöjdheten höjts enligt medarbetarundersökningar och arbetsmiljöenkäter.

– Arbetsglädje och engagemang ökar när man får känna sig delaktig, säger Caroline.

Hon vill belysa att rektorns eget engagemang för fritids är viktigt, för att synliggöra det lärande som sker och

bryta mönstret av fritids som "förvaring och tillsyn".

– Rektorer känner lätt att man inte hinner med och delegerar ofta ansvaret för fritids till biträdande rektor. Men signalvärdet är viktigt.

Därför är chefsskapet på Nya Ryd uppdelat. Biträdande rektor är närmaste chef för personalen på fritids, medan rektorn leder och driver utvecklingsarbetet.

Caroline Andersson vill tipsa andra skolor om att sätta fritids på agendan, som en självklar del av hela verksamheten. Ett sätt är gemensamma träffar, för skolans alla pedagoger, där fritids och deras lärande lyfts upp som ett gott exempel.

– Undervisningen ska vara i centrum, oavsett var man jobbar på en skola. Övriga skolan har mycket att lära av fritids. ●

Fritidshemmets pedagogiska uppdrag

FoU-program

Fritidshemmets viktiga, pedagogiska uppdrag förtydligades i den senaste läroplanen. Den ska komplettera utbildningen i förskoleklassen och skolan, stimulera elevernas utveckling och lärande samt även erbjuda en meningsfull fritid och ge omsorg. Det finns mycket lite forskning om hur fritidshemmen kan bli ett komplement till skolan men ändå behålla sin unika särart. Genom detta forsknings- och utvecklingsprogram som genomförs av Ifous, kommer Linköpings kommunala skolor att få stöd att utarbeta forskningsbaserade arbetsformer och i att utveckla beprövad erfarenhet på de egna fritidshemmen.

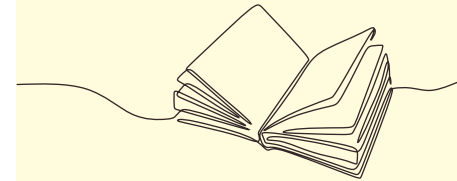
TEXT JENS ROSENQVIST

Full koll

Ifous – Innovation, forskning och utveckling i skola och förskola. Ifous är ett oberoende forskningsinstitut som verkar för att skapa nytta för svensk skola och förskola samt stärka konkurrens- och innovationsförmågan i ett nationellt och internationellt perspektiv.

Mersmak

Hör Jens Rosenqvist berätta om projektet:

Så bidrar skolbiblioteken till elevers lärande

God läsutveckling, ökad språklig förmåga och digital kompetens. Rätt utnyttjade är skolbiblioteken till stor hjälp för elevers lärande. Linköping anses vara en av landets bästa skolbibliotekskommuner, men framöver är det viktigt att likvärdigheten mellan skolbiblioteken ökar.

TEXT CHRISTEL VALSINGER FOTO LENNART LUNDWALL

Katarina Tollback-Ericson,
fd Fokusbibliotekschef

FoU-programmet är en **samverkan mellan forskning och praktik**. Deltagare i programmet är forskare från universitet, lärare i fritidshem, rektor, biträdande rektor och där även områdeschefer på förvaltningsnivå deltar.

Syftet med programmet är att med stöd av forskning utveckla kvalitet och likvärdighet i fritidshemmets verksamhet, i linje med läroplanens skrivningar. Genom samarbete mellan lärare, skolledning och forskare låta de verksammas kunskaper och erfarenheter utgöra grund för gemensam kunskapsutveckling och ny forskning inom området fritidshemspedagogik.

Övergripande mål för FoU-programmet är att öka kunskapen främst inom två områden:

- Hur fritidshemmets verksamhet och samarbete med grundskolan kan bidra till elevers måluppfyllelse samt
- Rektors ansvar att leda och styra fritidshemmets verksamhet

Fritidspedagoger/lärare i fritidshem

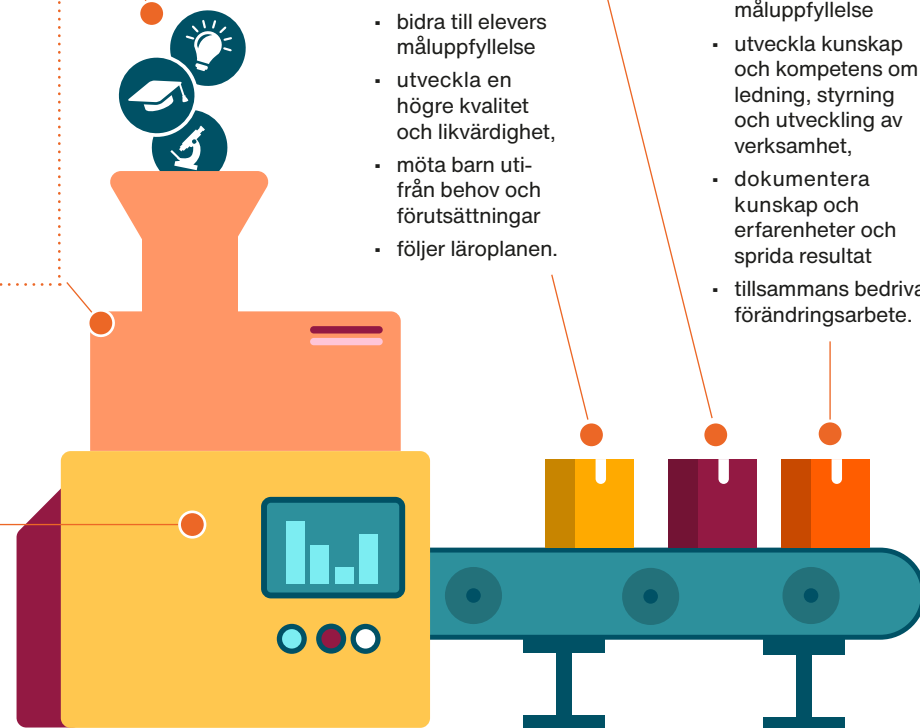
- utveckla kunskapen om uppdrag och ökar bidra till elevers måluppfyllelse
- samtala om, tolka och reflektera över sin egen professionella utveckling,
- utveckla vetenskapligt förhållningssätt

Verksamheten

- bidra till elevers måluppfyllelse
- utveckla en högre kvalitet och likvärdighet,
- möta barn utifrån behov och förutsättningar
- följer läroplanen.

Rektorer och ledning

- utveckla kunskapen om uppdrag och öka kunskapen om hur fritidshemmets verksamhet kan bidra till elevers måluppfyllelse
- utveckla kunskap och kompetens om ledning, styrning och utveckling av verksamhet,
- dokumentera kunskap och erfarenheter och sprida resultat
- tillsammans bedriva förändringsarbete.

Tillgången till skolbibliotek finns inskriven i skollagen. Skolbiblioteken ska stödja elevers lärande genom att främja läsutvecklingen och utveckla medie- och informationskompetens.

– Skolbiblioteket är mer en funktion än bara en lokal, säger Katarina Tollback-Ericson, som fram till nyligen varit skolbibliotekschef i Linköping.

– Det är stor skillnad på ett folkbibliotek och ett skolbibliotek eftersom skolbiblioteket har en tydlig pedagogisk funktion och arbetar integrerat med undervisningen. Folkbiblioteket kan alltså inte ersätta ett skolbibliotek.

För att elever ska bli motiverade att läsa behövs tillgång till ett rikt och varierat utbud av texter. Det är också viktigt att vuxna i elevernas närhet känner till litteraturen i skolbiblioteket och köper in aktuella böcker som de kan hänvisa till och samtala kring.

– Här har både bibliotekarierna och pedagoger en central roll och bör samarbeta.

I Linköping finns idag 24 grundskolor som har skolbibliotek byggda efter en modell som kallas Fokusbibliotek. Det innebär att biblioteken är bemannade med fackutbildad personal och bedriver pedagogisk verksamhet. Källkritik är exempel på ett område där bibliotekarierna kan vara ett stöd i under-

visningen, eftersom de är utbildade inom informationskompetens.

– Det är aldrig för tidigt att börja arbeta med att lära eleverna både källkritik och källtillit. Läroplanens kursplaner trycker mycket på den kompetensen, säger Katarina Tollback-Ericson.

För små barn kan källkritik handla om att till exempel titta närmare på bilderböcker om djur och se om det som står där stämmer.

– Vissa saker kan kollas upp och är fakta, medan annat är en åsikt. Det är skillnad mellan att säga att en hund har fyra ben och att säga att den är söt. Eleverna lär sig också hur de går vidare för att ta reda på fakta och vilka frågor de ska ställa.

Ett intensivt arbete med att ta fram en webbplats med lektioner i källkritik, anpassade för alla åldrar i grundskolan, är snart i hamn. Lektionerna handlar till exempel om källkritik i sociala medier, om hur man skiljer på reklam och objektiv konsumentinformation och om hur upphovsrätt fungerar.

Varje år delar Fackförbundet DIK ut utmärkelsen "Skolbibliotek i världsklass". 65 svenska skolbibliotek fick utmärkelsen 2020. 14 av dem finns i Linköping.

– Det är för att vi har jobbat så mycket med kollegialt lärande och

”

Det är stor skillnad på ett folkbibliotek och ett skolbibliotek eftersom skolbiblioteket har en tydlig pedagogisk funktion och arbetar integrerat.

delad kunskap i gruppen. De som har mycket kompetens har kunnat dela med sig till andra. Det finns något som är större än varje skolbibliotek. Men det är rätt fantastiskt – 20 procent av utmärkelserna gick till Linköping!

Samtidigt finns det fortfarande stora skillnader mellan skolbiblioteken. Större och mindre skolor skiljer sig åt när det gäller elevernas tillgång till fungerande skolbiblioteksverksamhet, vilket inte överensstämmer med läroplanens mål. I Biblioteksplanen för Linköpings kommun de närmaste fyra åren är likvärdigheten mellan skolbiblioteken ett viktigt arbetsområde.

Katarina Tollback-Ericson ser även ett annat utvecklingsområde för skolbiblioteken i Linköping framöver.

– Det är att skolbiblioteksutvecklingen mer går hand i hand med digitaliseringen av skolan. Här skulle skolbiblioteken kunna spela en större roll än idag. ●

En **tydligare** och **mer uttalad förväntan** kommer att höja våra elevers resultat

Framgångsrik skolutveckling är som ett maratonlopp, där skolan är maratonlöparen som hittar krafterna när det börjar bli tufft och som hela tiden ser målet framför sig även om vägen dit fortfarande är lång. Skolutveckling kräver också många olika delar för att det faktiskt skall bidra till ett ökat lärande för varje barn och elev. Många är de exempel där vi t.ex. fokuserat på att utveckla olika metoder utan att elevernas resultat egentligen utvecklats. I dessa exempel utgår vi implicit ifrån att metoderna automatiskt skall leda till förbättrade resultat. Ett antagande som faktiskt sällan uppfylls om man granskar detta närmare. Generella principer kan sägas gälla för varje förskola eller skola, men vill vi få effekt måste vi ta hänsyn till alla de särskilda omständigheter som gäller på skolan, i klassrummet, för elevgruppen och den enskilda eleven.

Vi behöver bli bättre på våra analyser. Dessa måste ligga till grund för de insatser vi vidtar för att eleverna skall nå längre. Vi behöver också bli bättre på att titta på eleverna faktiska kunskapsutveckling. En kunskapsutveckling vi alla måste äga. Just ett tydligare ägandeskap är centralt och avgörande för verksamheternas och lärarnas möjligheter att lyckas.

Det vi nu tillsammans gör är att vi initierar ett fokus på det vi valt att kalla för "förväntade resultat". Syftet är att skolorna verkligen skall äga elevernas kunskapsutveckling. Samma tank gäller även inom förskolan utifrån aktuell kontext. Strategin för tankarna till det vi brukar kalla för formativt lärande – vart befinner sig eleven, vart ska vi och hur tar vi oss dit? Att utifrån given analys av resultaten sätta upp en tydlig förväntan på varje elevs kunskapsprogression är en viktig del i ägandeskapet när det gäller elevernas kunskapsutveck-

ling och lämpliga undervisningsstrategier. Min erfarenhet visar tydligt på att arbetslag och lärare ofta upplevt en aha-känsla när fokus legat på att skapa en förväntansbild av hur långt eleven faktiskt borde nå! Det är vägen dit som sedan är det centrala. Vilka justeringar gör vi/jag för att nå dit vi konstaterat att vi borde nå? I sammanhanget måste jag också tydliggöra skillnaden mellan det jag beskriver ovan och att standardmässigt uttrycka att exempelvis alla elever ska nå målen. Att generellt uttrycka det på det sättet gör förmodligen ingen skillnad. Självklart är detta det övergripande mål vi alla har att förhålla oss till, men det påverkar sällan mitt sätt att undervisa explicit. Att däremot sätta en högt ställd tillika rimlig målsättning för den enskilda elevens kunskapsresultat och därefter fundera på vad som är nästa steg och bästa väg framåt, det förefaller göra skillnad för resultatet.

Jag är övertygad om att våra gemensamma insatser kommer att göra skillnad. Genom Linköpings arbete med skolutveckling från mitten och fokus på elevernas resultatutveckling kommer vi att nå längre. Att förbättra ett helt system är utmanande, men vi kommer att lyckas. Genom att arbeta tillsammans, lära av varandra och utmana varandra, kommer vi att nå vår vision. Det är vårt uppdrag.

Patrik Landström
Skolområdeschef

